

A MAGYAR KÖLCSÖNKÖNYVTÁRAK KEZDETEI.

Minden könyvtárintézmény kultúrmissziót tölt be, természetesen a kölcsönkönyvtár is. Feladata és célja a társadalom legszélesebb rétegeinek a nevelése, a tömegek kulturális felemelése. A raktáraiban őrzött „tisztá“ irodalom erejének és szépségének segítségével feledteti a dolgozó emberrel robotját; ha szakmunkák is vannak állományában, ilyen irányban is felvilágosítja és segítségére siet az érdeklődőnek. Az igazi kölcsönkönyvtár nem elégszik meg a gyors és pontos kiszolgálással, neveli és irányítja is közönségét. Működésének sikerét azzal biztosíthatja a legeredményesebben, ha lépést tart a korszellemmel és ízléssel, természetesen anélkül, hogy az egészséges életszemléletet és ízlést feláldozná.

A kölcsönzés szükségességét már az ókor is felismerte: Antióchia, Athén, Róma olvasóközönsége igen gyakran folyamodott hivatásos kéziratkölsönzőkhöz. SZENT PAMPHILUST (Kr. u. 309) a könyvtártörténet is említi, az „emberiség jótevőjét“, aki Caesareában sokezer kötetből álló könyvkölsönzési intézményt létesített a keresztény hívők számára, melynek anyaga elsősorban vallásos tárgyú és tudományos volt. Példáját — állítólag — többen is követték. A középkorban leginkább a kolostorok és az egyetemek könyvtárai kölcsönözték könyveiket, megfelelő ellenőrzés, azaz szabályok mellett. A mai értelemben vett kölcsönkönyvtárak csak későbbben, a XVIII. században létesültek. Ekkor már könyvkereskedők is vállalják a könyvek kölcsönzését. Velük párhuzamosan könyvkedvelők olvasótársaságokat (cabinet de lecture, Lektor-Cabinet, Lese-Cabinet, olvasó-kabinét) alapítanak, melyek tagjai az érdeklődésük körébe eső könyvekért havonként meghatározott összeget fizettek a könyvkereskedőknek és az így megvásárolt munkák azután a tagtársak kezéről-kezére jártak; ha már valamennyien elolvasták, egyes társulatok kölcsönkönyvtárak alapját vetették meg velük, mások viszont elárverezték a

könyveket és ezzel nem egy magánkönyvtár létesüléséhez járultak hozzá. Európa majdnem minden nagyobb államában alakultak olvasótársaságok, minthogy a művelt államok csakhamar felismerték a kölcsönkönyvtárak nevelőerejében rejlő óriási hasznát. Franciaországban 1701-ben már van a könyvkereskedőknek és az olvasótársaságoknak is kölcsönkönyvtárak. Az utóbbiak virágkora a XVIII. század közepe, amikor gyors egymásutánban ütik fel fejüket a „cabinet de lecture“-rök, melyek a forradalom idején részben pártklubokká, vagy valóságos irodalmi szalonokká alakulnak (v. ö. MME CARDINAL híres „irodalmi“ cabinet de lectureje). Angliában a skót származású népköltő és könyvkereskedő, ALLAN RAMSTAY létesíti az első circulating library-t, vagy reading room-ot (Edinburgh, 1726). A kölcsönkönyvtár eszméje — akár hivatásos könyvkereskedők létesítik, akár olvasótársaságok — lelkes követőkre talált Németországban, Ausztriában és nálunk is (Stralsund, 1779, Bécs, 1771).¹

Nálunk II. József uralkodása idején vállalkozik elsőnek egy bizonyos Kleinod kölcsönkönyvtár megnyitására (1787). Sopron városában.² Vidéki vásárosaink — a fennmaradt adatok szerint — eleinte nagyobb buzgalommal fáradoznak kölcsönkönyvtárak létesítésén, mint maga a főváros, ami egyébként érthető, minthogy a kultúrcentrumokban a könyvigények kielégítésének nem egyetlen lehetősége a kölcsönkönyvtár. KLEINOD annyira sietett vállalkozásával, hogy az engedélyezés leérkezése előtt megnyitotta, azonban csakhamar megszűnt kölcsönkönyvtára, melynek okát nem sikerült felderítenünk.

1789-ben létesített olvasókabinétet Győrött MÜLLER FERENC könyvkötőmester, melyről rövidebb cikk keretében PÉCZELI JÓZSEF komáromi folyóirata, a Mindenés Gyűjtemény is beszámol:³ „Nem régiben Győrben MÜLLER FERENC könyvkötő Úr állított fel ilyen Olvasó Kabinétet, melyben tsak addig is bé-

¹ V. ö. FRANKE, JOHANN: Der Leihbetrieb. Berlin, 1905., VON KNOBLAUCH, WILHELM: Die moderne Leihbibliothek. Leipzig [1909], JESINGER, A.: Wiener Lekturkabinette. Wien, 1928, BIRNBACH, RUDOLF: Die neuzeitliche Leihbücherei. Weimar, 1933, LÖFFLER, KARL: Lexikon des gesamten Buchwesens, Leipzig, II. köt. S. 301—311.

² CSATKAI ENDRE: Régi soproni könyvgyűjtők... MKSzemle. Budapest, 1939. III. folyam, jan.-márc. 54—61. l.

³ Mindenés Gyűjtemény. Komárom, 1789. II. 118—119., 135—136. l.

szedett másfél százból álló új Magyar Könyveket, mellyeket a szomszéd falukba is kihordanak az olvasni szeretők, egy krt. fizetvén egy Könyvtől minden napra. — Itt Komáromban is most szándékozik egy érdemes Hazafi hasonlót állítani... Bár tsak Hazánkknak minden nagyobb városaiban valamely tehetős és érdemes Hazafi, Kalmár, vagy Könyv-kötő, ilyen Olvasó Kabinétet állítana fel [!]... Nem kellene összedugott kezekkel várunk, hogy az eféléket mindenütt tsak az idegenek tsinálják: hanem magunknak kellene iparkodnunk, s' az ilyen Kabinétokba bé-szedett Magyar Könyvekkel Nemzetünket az olvasásra tsalogatnunk.“ A cikk felvilágosítja az érdeklődő olvasót az olvasókabinét szervezetéről is: „Minthogy azokat a' sokféle s' különböző matériákra tartozó könyveket, mellyek minden hónapban szaporodnak, minden különös (egy) személynek megszerezni lehetetlen: a végre gondoltattak ki ezek az Olvasó Kabinétek, mellyek Felső Országokon tsak nem minden Városokban találtnak. A ki illyet állít-fel valamely Városban, igyekszik abba bé-szerezni minden-féle új könyveket, mellyek a különböző ízlésű embereknek gyönyörűséges mulatságot szerezhetnek. A nyomtatásban kiadott laistromokból ki-ki láthatja, mellyik könyv néki való, s ki hozza onnan olvasni, s' fizet tőle 1 krt. napjában. Ez az olvasni szeretőknek nagy ösztön, s' azonban az Olvasó Kabinét Birtokosa is ki-keresi lassanként könyveinek árokat.“ A cikk szerzője egyben sürgeti a magyar irodalom terjesztését, a magyar író pártolását: „Német Országban nem mehet az ember egy nagy városban is, mellyben egy-két Könyv-Áros ne légyen, a' kiknél öt-hat ezer Könyv mindég készen vagyon. Londonban Belle Könyv-Árosnak van 100.000 való különböző Könyve, többnyire pedig mind szépen bé kötve, hogy a vevők Könyv-kötő után ne várakozzanak, hanem egyszeriben az olvasáshoz kezdhessenek... Így boldogítja más Nemezet a' maga Literaturáját, tsak mi Magyarok nem akarjuk előmozdítani a' magunkét.“ — MÜLLER olvasókabinétjének anyagára, a bennfoglalt irodalomra csak következtetni tudunk, minthogy nem maradt fenn róla semmiféle katalógus. KISFALUDY SÁNDOR is MÜLLER kölcsönzőközösségéhez tartozott és így az általa olvasott művekről írt feljegyzéseiből gondoljuk, hogy megtalálta Müller „kabinétjében“ a különböző nemzetek klasszikus íróit (SHAKESPEARE, GOETHE, SHILLER stb.), a népszerű KOTZEBUET, IFFLANDOT, a divatos bécsi írókat

(ALXINGER, RETZER, MAYER, BROCKMANN), a szentimentális regényeket (MME DESHOULIÈRES, CHAULIEUX, BERNIS, BOUFFLERS, BERTIN, PERNY, DORAT stb.); igen fontos egyébként, hogy MÜLLER kölcsönkönyvtárában megvoltak a magyar írók is (v. ö.: PAIS KÁROLY: A két Kisfaludy Sándor. Cegléd, 1937, 5—13. l.). A győri MÜLLER FERENC-olvasókabinét további sorsa már ismeretlen.

Ugyancsak a Mindenés Gyűjtemény 1789. évi folyama ad hírt a győri származású és sopronban letelepedett NÉMETI MIHÁLY kölcsönkönyvtár-tervéről:¹ „Sopronból írják, hogy odavaló becsületes Könyv-kötő, Németi Mihály Úr, Olvasó-Kabinétet kezd állítani, de nem tudja hol és kinél kellene minden új magyar Könyveket meg-szerezni? — Ha minden nagy városokban, mint már javasoltuk, Könyv-árosok volnának, úgy az e'féle Kérdések már nem támasztatnának. Nem is boldogulunk addig, míg némelly érdemes Hazafijak arra a'Haza boldogítására legszükségesebb Kereskedésre nem adják magokat. Míg a'enne, addig mind azoknak, kik e'dologban tudakozódtak, tsak azt felelhetjük, hogy nagy részeket a Magyar Könyveknek Landerer és Müller Győri Könyvkötő Uraknál meg-lehet találni; de sokakat ott sem.“ Németi tudomásunk szerint nem valósíthatta meg tervét.

1790-ben azonban mégis nyílik kölcsönkönyvtár Sopronban, PFUNDTNER MÁTYÁS a tulajdonosa. A Várkerület valamelyik épületében működő olvasókabinétet valószínűleg I. Ferenc rendelete szüntette be.² Ennek a kölcsönkönyvtárnak pontosan ismerjük az állományát az 1794-ben megjelent 38 oldalas, 771 könyvet felsoroló nyomtatott katalógusából (*Verzeichniss der Bücher, welche in dem Lesekabinett des Mathias Pfundtner, bürg. Buchbinders in Oedenburg gegen die gewöhnliche Bezahlung eines Kreuzers für jeden Tag oder 30 Kreuzer für einen Monath zum Lesen herausgeben werden. Oedenburg, 1794.*)³ Éppen úgy, mint a győri MÜLLER olvasókabinétjében, napi 1 krajcár, vagy havi 30 krajcár ellenében olvashatta a közönség HAGEDORN WIELAND, LESSING, SCHIKANEDER, KOTZEBUE, SCHILLER, CERVANTES, MILTON, VOLTAIRE stb. műveit, a francia forra-

¹ Mindenés Gyűjtemény. Komárom, 1789. II. 179., 247—248. l.

² CSATKAI ENDRE, i. h. ibid.

³ L. a katalógus egy példányát az Orsz. Széchényi Könyvtárban.

dalommal foglalkozó egykorú irodalmat, szakmunkákat, csak magyar írókról nem számol be a katalógus, amiből nyilvánvaló a magyar könyvek hiánya.

Magyar könyvekből álló kölcsönkönyvtárat alapít 1793-ban Pesten MOSSÓTZI INSTITORIS GÁBOR könyvkötő; a „magyar“ olvasókabinét berendezése német mintára készült: az olvasási díj egy napra itt is 1, egy hónapra pedig 30 krajcár volt. A könyvtár jegyzéke (Pest, 1793) 272 tételről tanuskodik: „erkölcsi“ könyvek, prédikációs könyvek, levélkiadványok, versgyűjtemények, regények, víg- és szomorújátékok, különféle krónikák, históriai és történeti munkák, orvosi és egyéb művek. MOSSÓTZI könyvtárának állománya megközelítő képet nyújt a korizlésről és igényről.

A XIX. század elején létesülő olvasókabinétek alapjában véve már mai értelemben vett kölcsönkönyvtárak. Ekkor már szigorú helytartótanácsi rendeletek szabályozzák a fővárosban és a vidéken felállítható kölcsönkönyvtárak számát és helyét. Az 1811. évi március 26-án kelt 7247. sz. ht. rendelet kimondotta, hogy Pesten két kölcsönkönyvtár állítható fel azon feltétellel, hogy sem nyilvános olvasóteremmel, sem pedig tudományos egyesülettel nem kapcsolhatók egybe (nec in conclave lecturae — Lese Cabinet — nec alios literariorum coventuum usus convertantur). Még ugyan ebben az esztendőben MÜLLER JÓZSEF, az ismert pesti könyvkereskedő, HARTLEBEN KONRÁD ADOLF üzletvezetője kölcsönkönyvtár létesítésének engedélyért folyamodik a helytartótanácsához. A vállalkozáshoz szükséges tőke rendelkezésére állott. Magas pártfogója is volt gróf BATTYÁNY VINCE és gróf SÁNDOR VINCE személyeiben. A helytartótanács nem zárkózott el kérése elől, azonban igen súlyos anyagi feltételekhez kötötte az engedélyt: először is 400 frt. biztosítékot kellett fizetnie a helytartótanács pénztárába, ezenkívül pedig évenként 150 forintot a váci siketnémák intézetének. A kölcsönkönyvtár kicsi forgalma nem bírta el a nagy megterhelést és 1815 végén be kellett zárni a kapukat. MÜLLERT vállalkozásának eredménytelensége már 1812-ben arra készítette, hogy könyvkereskedői engedélyért folyamodjék a helytartótanácsához és könyvkereskedését meg is nyitotta a Ferenciek terén lévő JANKOVICH-féle házban.¹ Ugyanitt volt MÜLLER kölcsönkönyvtára is, melyet töb-

¹ V. ö. GÁRDONYI ALBERT: Régi pesti könyvkereskedők. Budapest, 1930. 85. l. Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai.

bek között a Fővárosi Könyvtár Budapesti Gyűjteményében őrzött és MÜLLER által nyomtatásban közrebocsátott 125 esztendőös kölcsönzési szabályzat is tanúsít: „*In Joseph Müllers öffentlicher Leihbibliothek in Pest, auf dem Fanziskaner-Platz, im von Janakowitischen Hause werden Bücher zum Lesen ausgeliehen.*¹ A szabályzat 9 pontja sok tekintetben megvilágítja a kor kölcsönkönyvtárának szervezetét, ugyanakkor MÜLLER kölcsönkönyvtárának megismertetéséhez is fontos adatunk. Az első pontból megtudjuk, hogy a kölcsönzési díj a kötetek számától függően emelkedik, illetőleg csökken; minél több kötetet akart valaki kölcsönözni, annál magasabb a díj. A belépéskor MÜLLER betétet fizettetett a kölcsönzővel, melyet természetesen a kötetek visszaszolgáltatásakor, illetőleg, huzamosabb kölcsönzés esetén, a tagság megszűntekor a könyvtár visszafizetett, a kölcsönző pedig ugyanakkor visszaadta a kölcsönzésre jogosító heti-, havi-, vagy évi kártyát. MÜLLER könyvtárának nyomtatásban megjelent katalógusa is volt (v. ö.: 4. pont!); a 12 ív vastag, kötött katalógust, mely alfabetikusan és szakrendszerben tájékoztatta a közösséget az állományról, minden kölcsönzőnek 1 frt. 15 kr.-ért meg kellett vásárolnia, hogy a vezetőségnek előterjessze könyvigényét. Az igénylési lapon legalább 20 műnek kellett szerepelnie, hogy az igénylő az óhajtott művek valamelyikét feltétlenül kézhez kaphassa, „denn so ist nur die Zufriedenheit des gebildeten Publikums zu erreichen“ — írja a szabályzat. A kölcsönzést vásár- és ünnepnapok kivételével bonyolították le. Egyszerre legfeljebb három művet lehetett kölcsönözni. A nagyon keresett művek használata — bár több példányban állott a közönség rendelkezésére — korlátozott volt: MÜLLER legfeljebb három hétben állapította meg a kölcsönzési időtartamukat. Igen szigorúan jár el a könyvtár a kártokozókkal: „Alle Bücher, welche mit Tinten-, Tabak-, Oehl- und anderen Flecken, mit Verstümmelungen jeder Art . . . zurückgebracht werden, werden nicht mehr angenommen (a katalógusnak ez a pontja, 6. p., csupa kövér betű), sondern sie müssen nach dem vollen Ladenpreise ersetzt werden, für welchen die deponirte Einlage nur als Anschlagzahlung betrachtet wird. Eben so zieht der Verlust eines einzelnen Bandes aus irgend einem Werke ebenfalls den Ersatz des

¹ A 16° könyvecskének nincsen címlapja és az impresszum adatait nem sikerült máshonnan sem megállapítanunk.

ganzen, nicht bloss des verlorenen Theiles, im Ladenpreise nach sich, wofür übrigens dem Beschädiger die anderen Theile zu dienen stehen. Die Versicherung, das Buch, oder den verdorbenen Theil selbst wieder zu schaffen, kann nicht angenommen werden.“ Kettőzött szigorral ellenőrizték a vidéki kölcsönzést, mert a kölcsönkönyvtár csak a rend és a pontossághoz ragaszkodva tehet eleget feladatának, mely MÜLLER szerint: „Der Unternehmer hat keinen höheren Zweck, als die Zufriedenheit des gebildeten, und nach Bildung strebenden Publikums. Er wird daher alle seine Kräfte aufbieten, diese Leih-Bibliothek ununterbrochen zu vermehren, um sowohl durch Vergrößerung der Zahl, als durch eine zweckmässige Auswahl der Bücher, für die Belehrung, wie für die Unterhaltung des Lesers zu sorgen.“ — Müller könyvtárának gazdagságára a tulajdonos kiváló szakképzettsége enged következtetni; HARTLEBEN KONRÁD ADOLF egykori cégvezetője kiválóan ismerhette kora külföldi könyvtermését is, valamint a hazai olvasóközönséget és így minden valószínűség szerint, igyekezett az igényeket kielégíteni.

MÜLLER kölcsönkönyvtárának működésekor az országban négy ilyen intézmény állott fenn, MÜLLERÉVEL együtt kettő Pesten, egy-egy Pozsonyban és Budán. Ekkor a helytartótanács nem is engedélyezte nagyobb számban felállításukat és ennél fogva elutasította a Németországból Sopronba származott KILIÁN KÁROLY hasonló kérését is.¹

Még egy kölcsönkönyvtárral kívánunk foglalkozni, melyet — annak ellenére, hogy 1838-ban létesült — tulajdonosa, a kor legjellegzetesebb könyvkiadója, HECKENAST GUSZTÁV „nálunk elsőnek“ mond. A fentiek alapján az „elsőséget“ kétkedéssel kell fogadnunk,² azonban, ha az elsőség a kölcsönkönyvtárnak még európai viszonylatban is páratlan gazdagságára vonatkozik, nem vitathatjuk azt el HECKENASTTÓL. Szakkörökben közismert a HECKENAST-féle kölcsönkönyvtár létesülésének története: az 1838-as pesti árvíz a könyvkereskedő gyönyörű és igen gazdag könyvraktáraiban is kíméletlenül pusztított. Heckenastot nem bénította meg a szerencsétlenség: megrongált könyveit kitergette,

¹ CSATKAI ENDRE, i. h. 60. l.

² SZEMZŐ PIROSKA: Heckenast Dezső. Heckenast Gustáv. MKSzemle. Budapest, 1938. LXII. év. ápr.—jún. 187—190. l.

megszárította a városligetben és olcsón árusította. A megmaradt példányokból létesítette azután kölcsönkönyvtárát, melyet természetesen alaposan kiegészített és később is újabb és újabb anyaggal gazdagított. HECKENAST tulajdonképen már az árvízveszedelem előtt foglalkozott a kölcsönkönyvtár gondolatával s már 1837-ben megfolyamodta a helytartótanácsi engedélyt azzal a megokolással, hogy a közönség a magyar könyveket magas áruk miatt nem vásárolja s ezúton érdeklődésüket jobban felkeltenék. A helytartótanács 1838. jan. 23-án megadta az engedélyt¹ s ennél fogva a kölcsönkönyvtár 1839. jan. 1-én megnyitott. — HECKENAST körlevélben hívta fel a közönség figyelmét vállalkozására: „Alulírott ajánlja január 1. 1839. megnyitott és már teljesen elrendezett 8000 kötet magyar, német, francia, angol és olasz könyvekkel s 50 legválogatottabb magyar és német folyó- és havi iratokkal ellátott „Kölcsönző-könyvtárát“. A Váci-utcában, a „Nádor“ vendégfogadó átellenében (hátról az udvarban). Ezen intézet célja, az eddig annyira érzett hiányon segíteni, egy fővárosunkban mind ez ideig nem létezett vállalatot létrehozni...“² Ezt a körlevelet a *Börsenblatt* 1838-i évfolyama is hozta (HECKENAST 1836 óta tagja volt a lipcsei Börsenvereinek és így állandó összeköttetésben állott a Német- és más országok könyvkereskedőivel és kiadóival!). Ugyancsak a *Börsenblatt* közli 1838-ban a HECKENAST kölcsönkönyvtára állományának gyarapítását célzó hirdetést is: „Erste grosse Leihbibliothek in Pesth. — Bei bevorstehender Begründung dieses Etablissements ersuche ich alle Herren Verleger von Unterhaltungsschriften mir Ihre Verzeichnisse unter Angabe billigst gestellter Partie-Preise schleunigst zukommen zu lassen. Auch reflektiere ich auf Partie-Anträge von Antiquar- und Sortimentshandlungen und wünsche mich mit solchen Herren in Hinsicht meines ferneren Bedarfs für die Leihbibliothek in Einverständnis zu setzen. Pesth, 1. Nov. 1838. Gustav Heckenast.“ — A kölcsönkönyvtár állományáról természetesen a HECKENAST által közrebocsátott lajstromok nyújtanak teljes képet, melyeknek állandó gyarapítását pótfüzetekkel tartotta nyilván. A szakköröknek több

¹ Pestvárosi Levéltár. Relations a. n. 2263.

² V. ö. SENNOVITZ ADOLF: Az első magyar kölcsönkönyvtár. Corvina. Budapest, 1885. 3. sz. 11. l., ———: Az első kölcsönkönyvtár Budapest. Corvina. Budapest, 1886. 13. sz. 50. l. — A körlevél egy pld. a Magyar Könyvkereskedők Egylete Archivumában.

példányban és több kiadványban sikerült a katalogusokat megőrizniök; vannak eredeti fűzött és kötött példányok, olyanok melyek az egész állomány pontos jegyzékét adják és olyanok is, melyek csak a francia, angol és olasz könyveket sorolják fel. Amazok 312, ezek 86 oldal terjedelműek. A jó kiállítású, 8° alakú katalogusok a Kir. Egyetemi nyomda- és LANDERER ÉS HECKENAST nyomdájában készültek. Bevezetesképen közlik, hogy a könyvtár „német, magyar, francia, angol és olasz irodalmat nyújt az olvasóközönségnek — a klasszikusokat éppenúgy, mint a könyvújdonosságokat — mégpedig eredetiben“; itt olvashatjuk a hat pontból álló kölcsönzési szabályzatot is, melyre — minthogy nagyon hasonló MÜLLER JÓZSEFÉHEZ — nem térünk ki.¹ Azután következik az anyagot hét szakra osztó tartalomjegyzék: I. Életrajzok és történelem, II. Földrajz, föld- és népismeret, útleírások, III. Nevelésügyi és ifjúsági munkák, IV. Regények és egyéb szórakoztató olvasmányok, V. Szépirodalmi művek, költemények és egyéb munkák, VI. Színház, VII. Folyóiratok. E szakbeosztáson belül alfabetikus sorrendben következnek a könyvek, melyek előtt a numerusok igazolják, hogy a kölcsönkönyvtár raktárában numerus currens szerint állottak a művek. Az állomány roppant gazdagsága lehetetlenné és egyúttal szükségtelenné is teszi, hogy részletesen, szerzők, illetőleg címek szerint soroljuk fel a könyvtár anyagát. Elegendő és kimerítő annyit megjegyeznünk, hogy a fent sorolt nemzetek legjobb szép- és tudományos irodalmát nyújtotta közönségének. A folyóiratok közül Berlin, Bécs, Stuttgart, Leipzig, Carlsruhe, Frankfurt a. m., Braunschweig, Brünn, Hamburg, Hannover, Mainz, Kassel, Grätz, Altona, Agram, Danzig, Prága és egyéb külföldi nagy városokban megjelenteket járatta (természetesen magyarokat is); a szépirodalmiakat éppen olyan nagy számban, mint a tudományosakat, a szaklapokat és a szórakoztatókat. Állíthatjuk, hogy HECKENAST kölcsönkönyvtára népszerű volt, mert az irodalomért és a közönségért szívesen hozott áldozatot és könyvtárában a művelt rétegek mellett, a nép is megtalálta olvasnivalóját, anélkül, hogy a könyvtár tudományos színvonalát ve-

¹ A katalogusok különböző példányai megtalálhatók az Orsz. Széchényi Könyvtárban, az Egyetemi Könyvtárban, a Franklin Társulat Archivumában stb. Ezek a katalogusok valamennyien már EDELMANN KÁROLY kiadásában megjelent utánnnyomások, melyekre még visszatérünk.

széleztette volna. HECKENAST könyvtára a nép széles rétegében nevelt olvasóközönséget.

HECKENAST 1847 folyamán, hosszú és munkás könyvkereskedői mult után megvált kölcsönkönyvtárától és az üzletével együtt a lipcsei származású EDELMANN KÁROLY könyvkereskedősegédnek adta át (EDELMANN 1848. júl. 18-án folyamodott a pestvárosi tanácshoz a könyvkereskedői jog átruházásáért), melyet ismét körlevéllel tudatott az olvasóközönséggel: „Pesth am 1. Juli 1848. Mit Gegenwärtigen zeige ich Ihnen ergebenst, dass ich meine hiesige Sortiments-Buchhandlung und Leihbibliothek dem Herrn Carl Edelmann ohne Aktiva käuflich überlassen habe. Carl Edelmann ist zwar schon seit Anfang des vorigen Jahres im Besitze des Geschäftes, die öffentliche Übertragung ward aber durch das bisherbeobachtete engherzige Verfahren der Behörden so sehr verzögert...“ EDELMANN a kölcsönkönyvtár átvétele után szintén nagy gonddal őrködött az intézmény felett, gyarapította és igyekezett az aktuális szükségletet ellátni. A katalógusokat HECKENAST szellemében többször kiadta.¹ Ekkor a helytartótanács már nem ragaszkodik olyan szigorral a kölcsönkönyvtárak kötött számához és a 19. század második felétől kezdődően mind nagyobb és nagyobb számban létesülnek kölcsönkönyvtárak, mely természetesen a kor szellemi emelkedésével, valamint irodalmunk gazdag fejlődésével magyarázható.

Ma mintegy húsz nagy magánkölcsönkönyvtár és talán még-egyszerannyi kisebb működik a főváros területén. Vidéki városainkban is mindenütt foglalkoznak könyvkölcsönzéssel az ott megtelepedett könyvkereskedők. Egy időben sokan a kölcsön-

¹ Bücher-Verzeichniss der Leih-Bibliothek von Carl Edelmann und Comp. (vormals Gustav Heckenast), in Pest, Waiznergasse Nr. 15, dem Hotel „zum Palatin“ gegenüber, rückwärts im Hofe. Ofen, 1848. Gedr. in der königl. Universitäts-Buchdruckerei. — Preis 24 kr. Conv. Mze. — Az 1851-ben megjelent katalógust már Pesten nyomta a Landerer és Heckenast-féle nyomda. 8°, [4] 308 l. Pk. és 8°, [4] 312 l. Fűzve. — A francia, angol és olasz könyvek katalógusa francia nyelven: Catalogue des livres français, anglais et italiens, qui se trouvent au cabinet de lecture de Ch. Edelmann et Comp., (ci-devant Gustave Heckenast) à Pest Waiznergasse Nr. 15, vis-à-vis de l'hotel „Palatin“ au fond de la cour. Pest, 1851. Impr. de Landerer et Heckenast. Prix 10 kr. C. M. 8°, 80 l. — Az 1855-ben megjelent példány terjedelme 86 [2] l. Mindkét példány fűzött.

könyvtárak ellen érveltek: az írók és kiadók attól tartottak, hogy ez az intézmény lényegesen csökkenteni fogja vásárlóközönségüket, az ethikusok a közerkölcsromboló munkáktól félték, a hygienikusok az epidémiák terjesztőjét látták a kölcsönkönyvtárakban, stb. stb. Az ellenérvekre tulajdonképpen nem is azok cáfoltak rá, akik rámutattak arra, hogy a kölcsönkönyvek jó reklámot jelentenek íróknak, kiadónak egyaránt, hogy az erkölcsromboló munkák nemcsak a könyvtárakból, de az irodalmi piacról is írtandók, vagy hogy a baktériumok a közegészségügyet az élelmiszerpiacokon még inkább veszélyeztetik, mint a könyvpiacokon, ahol egyébként ez a veszedelem minimális; a cáfolat legerősebb érve a kölcsönkönyvtárak elterjedése, a használat volt.

SZEMZŐ PIROSKA.